

A

H ÓRA-LÁZADÁS

MAGYARORSZÁGI RÉSZE.

ÍRTA

MÁRKI SÁNDOR.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM E. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1894.

Aradvármegye Magyarországnak egyetlen része, hová Erdélyből a Hóra-lázadás átcsapott. Aradvármegye történetét részletesen megírván, munkámnak második kötetében foglalkoznom kell a lázadásnak ezzel a részletével. Behatóbban teszem azt az eddigi történetíróknál, magánál a legbeszédesebb Densusianu-nál is, kinek adatait teljesen megbízható hivatalos és más adatokkal egészítem ki.

Munkám négy olyan parasztmozgalommal foglalkozik, melyben Aradvármegye., parasztsága igen élénk részt vett. Ilyen 1514-ből a magyar parasztok lázadása *Dósa* alatt, 1527-ből a magyarok és szerbek-(fölkélese *Cserni Jován* s 1735-ből *Peró* s most 1784-ből az oláhoké *Hóra* alatt.. Mivel ez a jelen közlemény monographiai nagy munkámnak csak egyik kiszakított fejezete, s mivel munkámban a parasztság s különösen az oláhok, egyáltalán pedig a politikai és a birtokviszonyok történetével amúgy is bőven foglalkozom s foglalkoztam a parasztok lázadásairól írt két más könyvemben,¹⁾ és végre mivel magyar felfogásban Szilágyi, Teleki és Marczali, román felfogásban pedig, Densusianu tanulmányaiból úgyis kellőképen ösmefetesek a Hóra-lázadás okai és körülményei, — ezúttal, azt hiszem, egyszerűen in medias res mehetek.

Expectoratiók írásától fölmentenek előbb írt könyveim. Egyszerűen- a tényeket hagyom beszélni; de abban a Íriszemben, hogy tanulságait' magyarok és románok egyaránt azzal az igazságszeretettel vonják le, mint a milyennel én állítottam egybe az alapjukul szolgáló adatokat. Nem volt más célom,

¹⁾ *Dósa György és forradalma*. A magyar tud. akadémia által megdicsért pályamű. Budapest, 1883. (Második kiadás 1887.) 8 r. 216 lap. — *Peró lázadása*. Akadémiai székfoglaló értekezés. Budapest, 1893. 8r. 96. lap. — *Aradvármegye története*. Arad, 1891. I. kötet. n. 8r. 564 lap. (A második kötet, melyből mutatvány az itt közölt értekezés, 1895. elején fog megjelenni.)

mint az, hogy újabb kutatások alapján beszéljem el a Hóraláadásnak figyelemre kevésbé méltatott magyarországi részletét.

1781.aug. 16. a helytartótanács megkérdezte Aradvármegyét: mit akar tenni az ott nagyon elszaporodott rablások megakadályozására? A vármegye szept. 1. egész őszinteséggel felelte, hogy ő ilyenkor minden községben egy-egy *akasztófát* szokott felállítani; most azonban azt is jónak látná, ha a *községek* nagyon szétszórt házait, a mik úgysis fából vannak összetákolva, közelebb tolatnák egymáshoz, hogy a szomszédok egymás segítségére siethessenek s a gonosztevőket könnyebben elfoghassák.¹⁾ Azonnal intézkedett is a szétszórt házakból álló falvak összébbépítése iránt, pedig fölterjesztését csak 1782. jul. 15. hagyta jóvá a helytartótanács,²⁾ melyet aug. 5. már csupán arra kért a vármegye, eszközölné ki a kir. kamaránál, hogy *szokása szer ént* ne dolgozzék a megyének ezen üdvös és közhasznú szándéka ellen.³⁾ E végből a vármegye nov. 13-án az átépítendő házakat egy évre minden teher alól fölmentette, vagy inkább a többi adózóra róttá ki az ilyen ház terhét; felszólította az uradalmakat, hogy a régi házak korhadt gerendái helyett elegendő fát engedjenek kivágnani erdeikből; megengedte, hogy az igenis hosszan elnyúló falvakból alsó és felső falut alakítsanak. » Különben — úgymond — alig remélhetni, hogy ezt a meglehetősen vad és latorsághoz szokott népet igaz útra s jobb erkölcsökre lehessen téríteni.«⁴⁾

1782.okt. 21. a helytartótanács kieszközölte a kamara és a modenai uradalom hozzájárulását⁵⁾ s a megye meg is kezdte a községek szabályozását. Ekkor azonban egyszerre arról értesült a kormány, hogy Aradban az oláh nép elégtelenségét s romlását voltaképp az agrárius viszonyok okozzák. Mert Bogyest, Petris, Tok, Baja, Trojás, Lupest, Zöldes, Bucsáva és Berzova lakosaitól a földesurak elvették földeiket s az oláhok e miatt ki akarnak vándorolni, a mit pedig minden módon meg kell gátolni.⁶⁾ A vármegye 1783. febr. 12. kijelentette, hogy ő mindenképp ügyel az adózó nép s a községek érdekeire s úrbéri kihágásai miatt port is folytatott a szelistyei és iltyói uradalom ellen. A többi falu dolgában megindított vizsgálat különben kiderítette, hogy *ezt a lázadást egy idegen*

¹⁾ *Aradm. jegyzőkönyve*, 1781. szept. 1., 29. sz.

²⁾ *Helytartótanács* 4475. sz.

³⁾ *Jegyzőkönyv* 1782. aug. 5., 63. sz.

³⁾ *Jegyzőkönyv* 1782. nov. 13., 10. sz.

³⁾ *Helytartótanács* 1782. 7511. sz.

⁶⁾ *Helytartótanács* 1782. decz. 27. 9193. sz.

pópa támasztotta, ki néhányad magával a bánságba kívánt áttelepedni. Maguk az aradi földesurak kijelentették, hogy földaik új és igazságos fölméréséről gondoskodni készek.¹⁾

A földek fölmérése, hol joggal, hol jogtalanul, azt a meggyőződést érlelte meg az egyre izgatott tömegben, hogy a földesurak összejártsanak a mérnökökkel, kik a jobbágyok földéből hasítják ki az uradalmi legelőket. 1783 nyarán, a népnek ezt a hangulatát fölhasználva, Aradról és Zarándból egy egész rablóbanda tört a ribiczei földesurakra s kirabolta őket. Aradvármegye, *Kiss György* esküdt vezetése alatt, maga is 24 pandúrt küldött üldözésökre, de sikertelenül, mert a 21 rabló 21 felé menekült.²⁾ Magát a kancelláriát is felbosszantotta ez az eset, s látva, hogy a szokásos büntetésnek »semmi hatása sincs erre a vad és minden érzésből kivetkőzött népre,« a kínzás és a halálbüntetés alkalmazását sürgette. »Ebből a fölterjesztésből is látszik — gúnyolódott erre József császár³⁾ — milyen hibás a magyar közigazgatás, midőn egy megye nem szégyell 24 pandúrt fogadni, csak hogy megnyugodjanak rettegő tisztviselői; holott kúriáikban őket talán több cseléd szolgálja s ezeket a cselédeket kétségtelenül a szegény népnek kell eltartania.« Megparancsolta, hogy el kell bocsátni a 24 pandúrt, s nemcsak a kínzást, hanem még a botozást is tiltotta. A vármegye szept. 10. fölírt ez ellen, mivel napról napra ijesztőbb módon szaporodnak a gonosz-
tettek;⁴⁾ s mikor a helytartótanács megkérdezte,⁵⁾ mit ajánl tehát, hogy tortúra alkalmazása nélkül hajtsák végre a király szándékát? — azt felelte,⁶⁾ hogy ő felsége szándékait megvalósítani nem reméli tortúra nélkül, — olyan söpredék ez a nép. 20—25 fegyveres rabló garázdálkodik egy-egy csapatban s bár oláhok és görögkeletiek, nem kímélik sem az oláht, sem a görögkeletit. 1784. június 30. a szomszédos Zarándvármegye is panaszkodott, hogy ott ujabban is kegyetlen rablások és gyújtogatások történtek; mire Aradvármegye készségesen megígérte, hogy mindent megtesz a rablók kiirtására;⁷⁾ de csak akkor kezdett igazán remélni, mikor végre-valahára a császár is díjat tűzött ki a gonosztevők fejére.⁸⁾

¹⁾ *Jegyzőkönyv*, 1783. febr. 12. 22. sz.

²⁾ *Aradm. jk.* 1783. jul. 1. 40. sz.

³⁾ *Kancz. It.* 1783. 6860. sz. *Marczali*, II. József, 9—10. *Helytartótanács* aug. 7., 7454. sz.

⁴⁾ *Jegyzőkönyv*, 1783. szept. 10. 20. sz.

⁵⁾ *Helytartótanács*, 1783. szept. 25., 1171. sz.

⁶⁾ *Jegyzőkönyv*, 1783. okt. 27., 38. sz.

⁷⁾ *Jegyzőkönyv*, 1784. 381. sz.

⁸⁾ *Marczali*, III. 10.

1784. augusztus 9-én sajtószerű esemény tartotta izgatottságban Aradvármegye karait és rendjeit. Az urak nagy számmal gyülekeztek egybe a székvárosban. Tótvárad *Kászonyi* András, Világosi *Bohus* János, Sárosfalvi *Bittó* Mihály, Mácsai *Csernovics* János, *Köszeghy*, János, *Boross* Imre, *Szalbek* György, *Horváth* János, *Tahy* Adám, *Stanislovits* Pál és *György*, *Arady* József, *Török* Béla és *György* stb. s általában véve olyanok ülték körüli a hosszú zöld asztalt, kiknek nevei szorosán összenöttek a négy évtizeddel azelőtt újraalakult vármegye történetével. Az asztalfőt maga Soborsini *Forray* András alispán foglalta el. Erdélyi tanácsos, a Szent-István-rend lovagja és (mit a vármegye nem emlegetett föl czímei közt) a magyar irodalomnak nem csupán pártolója, hanem művelője is volt, a ki egy hatalmas kötetben csak három esztendővel azelőtt adta ki »*Trogus Pompeius Justinus*nak negyvennégy könyvből kiválogatott rövid, ékes históriáját».

A testestül-lelkestül derék magyar urat zajos vivatokkal üdvözölték a rendek, mint a ki nagy veszedelemből csodásan szabadult meg; s nem minden álmélkodás nélkül hallgatták azt a jegyzőkönyvet, melyet *Köszeghy* János első aljegyző a Kurticson július 29-én *Kászonyi* János helyettes alispán elnöklése alatt tartott megyei részgyűlésről olvasott fel.

Ugyanis akkor már szóbeszédből és levelekből egyaránt ismeretes volt, hogy július 27-én hajnalban 4—5 órájában *Bécs* vagy *Bucs* Petru és *Hibicze* Ursz vezetése alatt mintegy 20 rabló állított be *Forray* Andrásnak gyönyörű park közepén fekvő emeletes soborsini kastélyába. A már talpon levő alispánnak, *Csatári Nagy Teréz*nek s a házbelieknek azt mondták, hogy megkegyelmeztetésök dolgában jöttek az alispánhoz. *Forray* még ágyban hevert, mikor tisztességtudóan bekopogtattak hozzá. Alázatosan és töredelmesen vallották be, hogy ők bizony oláh rablók és gonosztevők, de megunták a rossz és istentelen életet s az a legfőbb vágyuk, hogy abbahagyják az egészet. Arra kérték tehát az alispánt, eszközölje ki megkegyelmeztetésöket s e végből írjon olyan levelet, a melyben egyenként és összesen kegyelemre ajánlja őket.

Forray úgy találta, hogy csakugyan ez a legjobb módja a járásban most annyira megzavart csend és nyugalom helyreállításának. Hajlott tehát a szép szóra, készségesen megígérte a javulni akarók érdekében való közbenjárását s papirost, tentát, tollat keresvén elő, rendre kérdezgetni kezdte neveiket.

Ez azonban sehogysen tetszett a rablók vezérének, a déznai *Bécs* Petrunak, aki szökött katona lévén, attól félt, hogy a katonaságnál mégis csak kérdőre vonják, ha maga a

vármegye megbocsát is. Kiragadta a tollat az alispán kezéből s azt mondta, nagy veszedelem származhatnék abból reájuk, ha fölírnák a neveiket. Azután megfogván az alispán kezét, tisztességtudóan kérte, menjen ki velők az erdőbe, a hol még ötven rabló tanyázik, velők együtt hallgassa ki ezeket is s azután valamennyit együtt ajánlja kegyelemre a császárnál. Ebben az esetben esküvel fogadják, hogy ezentúl hűséges alattvalók és jó adófizetők lesznek és soha míg a világ nem vetnek az alispán s a vármegye ellen.

Furraynak nem volt ínyére ez a kívánság. Biztosította őket, hogy teljes jóindulattal van irántuk, s a gratia-kérő levélbe szívesen beírja azokat is, kik odakinn maradtak, csak diktálják fel valamennyinek a nevét; vagy — ha tetszik — jöjjenek ide a többiek is, a hol jobban meg lehet csinálni az efféle írásbeli dolgot. Ő maga semmit sem tesz ellenök, míg csak le nem érkezik á császár kegyelme, vagy legalább felelete ; de maguk is beláthatják, hogy bátorságosan még sem mehet közéjük az erdőbe.

A rablók azonban attól tartottak, hogy csak időt akar nyerni az alispán s majd rendre összefogdosztatja valamennyiöket; kérés helyett tehát most ijesztgetéssel állottak elő s agyonlövással fenyegették, ha szép szerével azonnal nem követi őket az erdőbe. Követte tehát, még pedig azon módon, a hogy' a nyári meleghez képest öltözve volt s egynek kivételével valamennyi rabló elkísérte. Az az egy pedig szépen összeszedte az alispán ruháit, hogy majd illendően járhasson a nagyságos' úr; némi harapni valót tett a tarisznyájába s az istállóból egy jó lovat választván maga alá, megkérte szépen a nagyságos asszonyt, hogy cseppet se aggódjék ura sorsa miatt, mert; hajas'zála sem görbül meg és csupán addig marad tanyájukon, míg megszerzi a kegyelmet. Azzal azután illendően köszönt s a többi után vágtatott.

Míg a templom és a Temesesti-völgy felé mentek, Furray mindenképen lelkökre akart beszélni a rablóknak; azok azonban nem hallgattak reá s figyelmeztették, hogy nagyon megjárna, ha lármát csapna s összecsődné a népet. ^Szenvedtem tehát a közügyért« mondta utóbb az alispán s megadással ment tovább velők. Nemsokára elértek a kinn táborozó rablókhoz, kik idáig a falun keresztül folyó kisebbik patak' völgyében lappangtak. Itt csupán azt kívánta tőlük, adjanak rá valami ruhát s küldjenek utána kocsit s 1—2 lovat. Mindjárt meg is érkezett a lovas ember, rásegítette az előre látó módon összeszedetet ruhát, alája adta hátság paripáját s most tisztességesen öltözve és lóháton folytathatta útját

Temesest és Trojás felé, mindenütt saját uradalmában, a nélkül, hogy a népnek föltűnt volna a dolog. Igaz, hogy lassan is haladtak, mert a rablók gyalogszerrel voltak s nem követhették őt elég gyorsan, miért ő maga is többször leszállt a lóról; de meg a legsűrűbb erdőkön keresztül mentek, hol a völgyön fölfelé, hol a Magura gerinczén. Nem csoda tehát, ha az alig 20 kilométernyi útban éjjel felé már teljesen kimerülve ért a 803 méter magas Piatra albára, mely épen az ő jószágának s Madrizestnek határán emelkedik.

Végre az erdőnek egy tisztásán tüzet gyújtottak s ledőltek pihenni. Az alispán azonban álmatlanul töltötte az éjszákát, hajnalban pedig már ismét lóra ültették, hogy a kegyelemre váró rablóknak még egy csoportjához vezessék. Valamivel gyorsabban haladtak, mert a Honcz-patak folyását követhették. JVIadrizestben (a régi Madárságfalván) a lakosok már megbámulták a karavánt, feltartóztatására azonban ők sem gondoltak. Délre Saturo (a régi Rajfalu) alá értek. Nem mentek be a faluba, mely már tágasabb völgyben fekszik, hanem a közelében levő erdőben telepedtek le. Titkot azonban épen nem csináltak a dologból. Nemcsak Saturóból, hanem a szomszédos falvakból, Bucsaváról, Zöldestről, Szakácsiból is összejött egy csapat paraszt erre a csodára, s megsüvegelték az alispánt, ki az árok partján falatozott a falusiakkal együtt, míg a rablók egy homokból hányt asztal mellé telepedtek. Csak azt vette rősz néven Forray, hogy a rablók, »mintha ők volnának a földesurak.« maguk kapdosták el a jobb falatokat. Abból a három csirkéből különben, melyet egyik társuk sütött, neki is adtak. Ebéd után azonnal útra készültek; s az alispán negyedmagával — mert időközben még hárman szereztek lovat — már lóra ült, mikor egy újabb esemény néhány perczczel késleltette a menetet, melyhez a szomszéd falvakból való oláhok is csatlakoztak. Ekkor ugyanis az egyik tekintélyesebb rabló hirtelen az alispánhoz lépett, átkarolta térdét és, mint az alispán maga megjegyzi, egy afféle tolvajtól alig várható szónoklatba kezdett. Kérve-kérte társait mindenre, a mi szent előttük, ne kövessenek el ellene valami illetlenséget, vagy épen gyalázatot; mert hiszen ez az egész vidék apja gyanánt tiszteli a nagyságos urat s igazságát mindenki és mindig megtalálja nála. Magát az alispánt az egész nép nevében arra kérte, eszközölje ki a kívánt kegyelmet. Forray valamennyiük hallatára kijelentette, hogy — mint már Soborsinban tette — itt is megígéri, hogy elkövet javukra mindent, a mi csak hatalmában áll, s hogy nem is illenék, ha — ilyen öreg korában — megszegné adott. szavát, —

Egyik-másik azonban azt felelte erre, hogy hiszen nem-egyszer hitegették már őket kegyelemmel; azért most is csak akkor nyugodhatnak meg igazán, ha magának a császárnak levelét látják s ha a hasonló bűnökkel terhelt aradi rabok kiszabadítását is megígérik. Míg dolguk jobbra, vagy balra el nem dől, nem bocsáthatják szabadon az alispánt.

Ezek után késedelem nélkül folytatták útjokat és csakhamar Honcz (a mai Grurahoncz) faluba érkeztek, hol a *pópa* házában szállottak meg; egyrészt azért, hogy nyugalmasabb éjszakája legyen az öreg úrnak s másrészt, hogy bujdosó társaik is csatlakozhassanak. Leáldozott már a nap, mely a falu fölött emelkedő erdős hegy mögül — egy egykorú geographus tudósítása szerint^x) — nyaranta is csak 9 óra tájban szokott előbukkanni. Este 6—7 óra tájban az alispán maga elé szólította a rablókat, gyertyavilág mellett összeírta neveiket, külön. megjelölte, kinek mi a bűne s ezt a jegyzéket külön jelentés kíséretében küldte Aradra a vármegye házára, hogy a karok és rendek azonnal fölterjesztést tehessenek a császárhoz, a helytartótanácsához és gr. *Telék*y Sámuel főispánhoz. Fölemlítette ugyan, hogy őt csak a mondott föltételek teljesítése után fogják szabadon bocsátni s útközben többször hozzátették, hogy megölik, ha fegyveresen támadna rajok a vármegye; de mégis azt ajánlotta, hogy azt tegye a vármegye, a mit leghelyesebbnek tart. S mivel nem remélhette, hogy az augusztus 4-i gyűlésre megjelenhessék, Szalbek Agostot kérte meg a vármegyének Soborsinban hagyott hivatalos pecsétje átvételére.. Latin levelét mint »Aradvármegye rendes alispánja, most. pedig a rablók rabja« írta alá.²⁾

Ezt a levelet azonban lefoglalták a rablók és csak másnap reggel adták vissza az alispánnak; előbb azonban felolvastatták s egy deákul értő oláh lefordította a többinek. Megengedték a levél elküldését, de nem volt szabad többet írnia s egyúttal kikötötték, hogy a. kegyelmet mindenünnen össze-hívott távollevő társaikra is kiterjesztesse.

A rablóknak volt elegendő pénzüik és császári aranyok s tallérok is akadtak a túszőkben. Majdnem mind részeseek voltak a ribiczei rablásban, mások ismét mint lóköttők szerepeltek a vármegyéhez beküldött jegyzékben. Némelyiket csak gyanúba vettek egy vagy más miatt, de beállott a bandába. mert ott ideig-óráig legalább menedéket találhatott. S a banda ezt annyiban meg is adta, hogy nagyszámú tagjainak üldözé-

¹⁾ *Vályi*, Magyarország. leírása (1799.) II. 65.

²⁾ Aradvármegye. 1784. évi jegyzőkönyvében 402. sz. a.

sére a megyei pandúrok egykönnyen semmiesetre sem vállalkozhattak.

Július 29-én éjszakára négy embert hagytak hátra az alispán őrizetére, a többiek pedig estefelé fegyveresen távoztak el. Teljes biztosságban érezték magukat. Tetszésök szerint osztogatták parancsaikat s a szomszédos helyekről minden szükségessel ellátták magukat; de az is igaz, hogy keresőket rendszeren fegyveres erejökre hivatkozva ajánlgatták a falusiak figyelmébe.

A rablók különben a Bohus esetével vigasztalták az alispánt, a mikor *Paskul* pandúr békességet csinált ebben a járásban. Július 30-án átvitték őt a Fejér-Kőrösön túl Dumbroviczára. Látván pedig, hogy nagyon kimerült s hogy ereje megtört, — megkönyörültek rajta s nem akarták egyik faluból a másikba czipelni, hanem visszahagyták a faluban s ismét kijelentették, hogy — hacsak üldözőbe nem veszik őket, — a császári kegyelem megérkeztéig ottan egész bátorsággal nyughatik. Az alispán még aznap megsürgette a vármegyét. »Bölcsen meg kell fontolni — tette hozzá, — hogy a közbiztosság milyen eljárást követel ebben az ügyben.«

A vármegye szokatlan gyorsasággal cselekedett. Már július '29-én, a Kurticsón tartott kisgyűlésen meghányta-vetette a dolgot. B,ögtön futárt küldött a kancelláriához, eszközölné ki a császárnál, hogy azok a rablók, ha fegyvereiket leteszik s az alispán életét megkímélik, csakugyan megkapják a kegyelmet és pedig a milyen gyorsan csak lehet. Egyúttal azonban segítséget kért a szomszéd vármegyéktől, s az erdélyi guberniumtól is, melyek rendre és azonnal megígérték támogatásukat; leghamarabb, már július 30-án (Zarándmegye.¹⁾) Aradvármegye azonban más módot is megkísérelt s egyenes alkudozást kezdett a rablókkal. Meghagyta az önként ajánlkozó *Stanislovits* Pál szolgabírónak, keresse föl tanyájukon s bírja rá őket, hogy a kisgyűlés kezessége mellett szabadon bocsássák az' alispánt, ki érdekükben ekként nemcsak maga munkálkodhatik sikeresebben, hanem nevök aláírásával s hiteles pecsétjökkel ellátott levelökben ők is rajta lesznek, hogy kívánságuk teljesedjék. Belátták azonban, hogy ezt csak üres biztatásnak, hitegetésnek tekinthetik az oláhok, kik, ha késik a császár kegyelme, amiatt az alispánt okozhatnák. Másrészt pedig — gazdag zsákmányra számítva — alkalmasint ki is végeznék; mivel azonban vallásukra még ezek a rablók is sokat adnak és a vallás az egyetlen, a mi durva kedélyökre hathat, főpap-

*) Aradm. jk. 441. és 456. sz.

jukat, *Petrovics* Péter aradi g.-kel. püspököt kérték föl, a szolgabíróval együtt használja föl tekintélyét az alispán megszabadítására.

Petrovics Péter, titkárával, *Vandlik* Pállal és *Gersics* Péter aradi, g.-kel. esperessel csakugyan már július 31-én csatlakozott *Stanislovitshoz* és a szintén ajánlkozó *Horváth* János szolgabíróhoz, valamint *Laczkovics* István temesmegyei táblabíróhoz. A társaság még aznap *Dumbrovczára* érkezett. Az alispán a püspökkel, a szolgabírákkal s társaikkal együtt a rablók élén a templomba ment. Ott a küldöttek kijelentették, hogy a ribiczei rablásért nem lesz bántódásuk s felmutatták a vármegye nagypecsétű kegyelemlevelét. Ekkor a rablók csakugyan szabadon bocsátották az alispánt. 56 közül azonban most még csak nyolczan fogadták el a kegyelmet, fegyverét pedig csupán 3 rakta le. Az egyik annyira nem hitt az urak jóindulatában, hogy rá is lőtt a püspökre, a ki szerb volt, nem oláh.¹⁾

A vármegye azonban nem játszott adott szavával. Az augusztus í^éú tartott gyűlésen az alispán már bemutatta *II. Józsefnek* Bécsben aug. 3. kelt leiratát, mely nem volt ugyan szabatos, mert ebben az ügyben mint kérelmezőt, Temesvármegyét említette, egészben véve azonban teljesítette az aradiak kívánságát s a névszerént felsorolt rablókon kívül kegyelmet adott a banda mindén tagjának.

A gráciával *Horváth* János szolgabíró és *Magyar* István alügyész azonnal a rablókhoz sietett. Velők ment az aradi g.-kel. püspök megbízottja, *Gersics* Péter esperes is, ki az épen akkor épült borossebesi g.-kel. templomba gyűjtötte össze a rablókat s felolvasta nekik á császár pecsétjével ellátott kegyelemlevelet. Képzeltetni, milyen örömmel hallotta mindezt s a szinte hihetetlen gráciának magyarázatát *Birta* Juon, *Juon* Tógyer, *Opre* Tógyer, *Tógyer* Györgye, *Pop* Gligor, *Jov* Irímie, *Dán* Petru, *Demián* Petru. meg a többi: mind a huszonegy. Valamennyinek teljes kegyelmet, adott a császár arra az esetre, ha hűséget esküsznek s ha jobbulást fogadnak. Csupán *Bécs* Petrunak nem irgalmazott, mert a rablóvezér, kit régen üldözött már Arad- és Biharvármegye, egyúttal szökött katona volt s e miatt három esztendő óta kerestette a De-Vins-ezred.

Értesítették a távollevő czimborákat is és aug. 14-én *Gersics* esperes vezetése alatt csakugyan megjelentek Aradon a vármegyeházán, lerakták fegyvereiket s oláh nyelven letették

¹⁾ *Kanczell, levéltár*; 9470., 9977. sz. *Marczali*, II. *József*, III. 10—11.

a hűségesküt, melyet a teljes egyházi díszbe öltözött Gersics esperes olvasott föl előttük. Esküjük így hangzott:

»Én N. N. esküszöm a Szentháromságra, az Atya, Fiú és Szentlélek Istenre, Isten anyjára, a szent keresztre, a szent apostolokra és minden szentekre, a négy bőjtidőre s az esztendő legnagyobb ünnepeire, hogy idáig folytatott rablóéletemet, melynek következtében másokat kiraboltam és megölvén, életüktől és vagyonuktól megfosztottam, ezentúl a javulás szándékával elhagyni ígérem s fogadom, hogy jövődőben semmiesetre sem térek arra vissza. És ha ezentúl akármiféle gonosz tennék, büntessen meg engem az én Istenem, a Szentháromság, Isten anyja és a szent kereszt. S én magam méltónak mondom magamat, hogy ebben az esetben a nemes vármegye úgy kínoztasson, a mint csak kínozni lehet ezen a világon. Ne legyen szerencsém sem feleséggemmel, sem gyermekeimmel; büntessen meg a kenyér és a só, s még a föld se vegye be testemet. Azért is hűséget és engedelmisséget fogadok a felséges császárr(!), a tekintetes vármegye, az alispánok és összes tisztviselők, valamint a földesurak iránt. Azonkívül a megnevezett büntetések terhe alatt fogadom, hogy a gonosztevőket, a kik csak kezeim közé kerülnek, megfogom s a vármegyének beszoáltatom, hogy érdemök szerint vegyék el a maguk büntetését. Isten engem úgy segítjen, Isten anyja és a szent kereszt és minden szentek. Ámen !«

Az alispánnak, kit imént még fogva tartottak, külön is megfogadták, hogy ezentúl jó alattvalók lesznek s hogy jövődőre, a mennyiben rajtuk áll, beadnak minden rablót, tolvajt és gonosztevőt. Erre még azt a megbízatást nyerték, bírják eskütételre a többi rablót is; de megizenték velők, hogy augusztus 21-én túl megszűnik a kegyelem-osztogatásnak ez a módja. A rablóknak nagyon meg kellett gondolniok, éljenek-e ezzel a kegyelemmel; mert a De-Vins-ezrednek magának is 13 szökevénye volt köztük, a kik nem érhatték be pusztán csak a polgári hatóság jóindulatával. De meg időközben is rabolgattak, talán annak a 40 *temesmegyei* rablónak kedvéért, kik a könnyedén osztogatott kegyelem hírére csatlakoztak hozzájuk, hogy még jobban fenyegezzék Buttyin vidékének nyugalalmát. Aradvármegye helyesen jegyezte meg, hogy ez a makacs nép nem tudja megszokni a csöndes, földmívelő életet, s többre becsüli annál a gondtalan és bő jövedelmet hajtó rablást. A megjavulás útját azonban nem zárta el előle.

Aug. 19-én tehát újabb csapat érkezett, szám szerint 19 rabló, magával *Bécs* (Bucs) Petruval együtt, kik hasonló módon tették le az esküt s bűnbánva hallgatták Gersics protopópa javulásra intő szavait.¹⁾

¹⁾ *Márki*, Porray András esete. (Hazánk, 1884., 23—31. Alföld s Arad és Vidéke, 1884., 8—9. sz.) *Márki*, A Hóra-világból. (Kolozsvar, 1893., 243—5. és Revolutiunea lui Horea. Ungaria, 1894., 6—8. sz. Említi ezt az esetet *Katona*, Hist. Crit. XL., 407. *Densusianu*, Revolutiunea lui Horia, 223—5. s pár szóval *Fábián* és *Marczali*. (III. 10—11.)

A vármegye pedig »meggondolván mily vakmerő s minden merész dologra mily könnyen hajlandó az oláh nép úgy, hogy ennek következtében már nyilvános lázadásuktól lehetett tartani,« — örvendetesnek mondotta, hogy — ha csak ily áron is — helyreállíthatta a közbékét, nyugalmat és bátorságot. Elhatározta különben, hogy a nevezett rablók s más gyanúsak szemmel tartására a buttyini járásba 24 pandúrt küld ki s hogy a katonaságot is vigyázatra szólítja. Az ő feladatuk, hogy a fegyvereket, puskaport, golyókat, kardokat stb. az egész környéken összeszedjék s hasonló féktelenségeknek elejét vegyék. Általában véve most már sürgősen s áldozatra készen gondoskodott a vármegye a rend fentartásáról, ha kissé talán megkésett is vele.

Magához II. Józsefhez újabb fölterjesztést intéztek a rendek, hogy az események elmondásával jobban megmagyarázassák, miért kértek kegyelmet a rablóknak; egyúttal tudósították intézkedéseikről. Mivel szerintök a Buttyinba rendelt pandúrok már csak azért sem felelhetnek meg föladatuknak, mert nem tudván oláhul, a nép előtt gyanúsak, különben is csak 24-en vannak s a mellett a helységekben elszórva tanyáznak, — rendes katonaságot kértek a *Salis* őrnagy izgatásai következtében az igazság és alattvalói hűség útjáról letért lakosok korlátozására. Hasonlót kértek a Maros jobbpartján Erdélyig nyúló tótváradi járásra nézve, hol egyes rablások és erőszakoskodások szintén azt mutatták, hogy *Salis*, *Hóra* és *Kloska* bujtogatásai ezt a területet sem kímélték meg. Jellemző, hogy ebbe a járásba semmikép sem akartak küldeni *De-Vins*-ezredbeli bakákat, mivel azok jobbadán maguk is oláhok s így könnyen összejátszhatnak amazokkal. Sokkal czélszerűbbnek tartanak, ha ezeket az alföldre vinnék s ott osztanák szét a helységekben.¹⁾

Az események sok tekintetben igazolták Aradvármegye karainak és rendjeinek aggodalmait. A nép, különösen az oláh, melynek 1782. óta magában a vármegyében is sok panasz volt az úrbér s általában a földesurak ellen²⁾, fogékonyan mutatkozott az Erdély felől jövő izgatásokkal szemben s elégtelensége annál veszedelmesebb volt, mert ez a nép a lázongás fészkeinek szomszédságában lakott.

A főispán ugyan *Forray* kiszabadítása körül szerzett

¹⁾ B. De Vins József tábornagynak épen 1784. kapta ezt a mostan József főhercegtől nevezett (37. számú) gyalogezeredet, melynek hadkiegészítő kerülete Nagyvárad.

²⁾ A helytartótanácsnak 5080. sz. a. 1784. febr. 11. Aradvármegyéhez intézett rendelete.

érdemei jutalmául táblabíróvá nevezte ki Petrovics aradi g.-kel. püspököt s a vármegye is szívesen üdvözölte, midőn okt. 21. az esküt letette¹⁾; de maga az alispán sem tekintette személyes ügynek elfogatását s a vármegye sem vette azt egyszerű rablókalandnak. Azért eskette meg őket, hogy ezentúl hű adófizetők, engedelmes alattvalók, szófogadó jobbágyok lesznek. Maga II. József lelkiismeretlenül elámitott s előttük érthetetlen politikai és társadalmi czélok fölvetése által az egyéni tulajdon megsértésére, rablásra, sőt gyilkolásra készítetett lázadóknak tartotta őket. Azért s aligha csupán az életveszélyben forgó, különben minden tiszteletre méltó alispán kedvéért könyörült meg rajtuk olyan gyorsan. Forray nem is késett megírni *Bruckenthal* báró erdélyi kormányzónak, mit tapasztalt a rablók táborában. Az egykorú tudósító²⁾ szerint azonban »ő exczellentiája bagatellának vélvén e dolgot, félre vetette a levelet és mikor a tűz kiütéséről való bír Szebenbe ment, akkor, jutott eszébe és elővén, mutatta meg.« Okt. 26. az Erdélyben elfogott arádmegyei tolvajokat már lázadóknak tekintette; ³⁾ egyelőre azonban még mindig csak a katonai összeírások ellen tiltakozott és csupán a sócsempészet s rablások megakadályozásáról volt szó akkor is, midőn a főhadparancsnokság szept. 6-án 2 század katonaságot rendelt.⁴⁾ Ebben azonban annyi volt a beteg és az újoncz, hogy a vármegye csak 50 katonát küldhetett volna a nagyhalm agyi sótisztség területén levő hágók őrzetére.⁵⁾ Egyébként szept. 27. egész nyugodtan rendelte el, hogy nov. 1. elkezdjék az általános *népösszeírást*, mivel nem lesz káros következése az országra és a nemzetségre, de visszaküldötte az e végből küldött oláh. kérdőíveket, kijelentvén, hogy a megyei tisztviselők nem ismerik az oláh írást és csak a magyar s német táblázatokat tartotta meg.⁶⁾

Novemberben már sokan jöhettek arra a gondolatra, hogy nem annyira véletlenségből, mint számításból történt, hogy *Bécs* Petru épen a Zaránnal s egyáltalán Erdélylyel szomszédos Aradban gyűjtött, maga köré annyi elszánt fegyveres oláht; s hogy rablókalandjai csak arra valók voltak, hogy nagyobb és általánosabb mozgalmakat készítsenek elő. A XVI. század végén a magyar hajdúk, az elzüllött földönfutó nemesek

¹⁾ *Jegyzőkönyv*, 597. sz..

²⁾ *Gyöngyössy* János levele Torcián 1785. febr. 3. *Hazánk*. VII. 116.

³⁾ *Teleki*, 41.

⁴⁾ *HTT*. 21031. sz.

⁵⁾ *Jh*. 517. és 531. sz.

⁶⁾ *U. o.* 513., 568. és 614.

is rablószámba mentek, török és magyar előtt egyaránt gyűlöletesek; de a hogy ekkor őket nem akadályozta az a körülmény, hogy Bocskay szabadságharcának tüzeiben mintegy megtisztuljanak, ép úgy hirdették most az erdélyi oláhok, hogy az ő szabadságukat is az aradi szegény legények s a hozzájuk hasonlók férfias karja teremti meg. Az aradi, bihari pandúrok elől úgysis jobbadán a forrongó Erdélybe menekültek a rablók és Aradvármegyére innen következett be az a veszedelem, a mitől az erdélyi kormányt óvta Forray. Az október 31-én Mesztakonban, Zarámban tartott népgyűlésről értesülvén, Zarádmegyének Kis-Halmágyon Hollaky Farkasnál összehígyült tisztjei Krizsán elfogatása végett Kuretyra küldték ki *Gáli Mihály* és *Naláczy* szolgabírákat, a kiket azonban az oláhok agyonvertek.¹⁾ November 2-án Kristyóron és Brádon, 3-án pedig Bibiczén égettek, raboltak és gyilkoltak. — *Jancsó* András kristyóri pap, kinek családját kipusztították,²⁾ B.-Sebesre menekült, hol 1773—1782. prédikátor volt s ott még 1789. is élt.³⁾ November 4-én a most már Aradvármegyéhez tartozó Lunkára rohantak; elpusztították *Gyulai* Ferencz gróf csinos kastélyát s kivégezték gazdatisztjét, *Gencsy* Antalt; Ocson a kath. templomot is fölperzselték; Kis-Halmágyon kirabolták Hollaky Pál özvegyének s Hollaky Antalnak kastélyait; a 12 Hollaky még aznap Dévára menekült. Pleskuczáról nov. 4-én Hollaky István zarándi alispán segítségre szólította Zaránd és Hunyad egyesült vármegyék tisztikarát, másnap azonban már az aradmegyei Mokráról s 8-án és 13-án Aradról kellett ezt ismételnie, mert pleskuczai házát feldúlták az oláhok; Csermura, Nagy-Halmágy és Acsuva egymásután szintén áldozatul esett a lázadók dühének. »Nem maradt bennök egyetlen épület sem, — mely a zarándi nemes urak zsarnokságának emlékekül szolgálhatott volna« — teszi hozzá egy román történetíró.⁴⁾

A magyar urak jobbadán a szomszédos Aradvármegyében kerestek menedéket. Aradra futott maga *Hollaky* Pál alispán is, két körösbányai ferenczrendi szerzetessel, *Kozma* Kelemen-

¹⁾ P. Nagy László, Arad Tört. III. 53. (kézirat), *Csomós* István körösbányai prédikátor előadása szerint.

²⁾ *Gyöngyössy* István levele 1785. febr. 3. *Hazánk*, VII. 113. A Kristyóron megölt prédikátor nem Jancsó volt, mint *Horváth* (Magyarorsz. tört. VII. 568.) hiszi, hanem Bakosy. (*Hazánk*, III. 149.)s.

³⁾ *HTT*. 1789. évi 16820. és 24082. sz.

⁴⁾ *Densusianu*, Kevolutiunea lui Horia. (Bukarest, 1884.), 169. V. ö. *V. Nagy* in. 54. *Hazánk* III. 150. *Teleki*, A Hóra-támadás tört. 21. *Kozma*, Zaránd, 99—101.

nel, *Andrásy* Józseffel, *Ribiczey* József megyei pénztárnokkal s másokkal együtt. *Staniszlovics* szolgabíró hamarosan visszahívta az aradi vásáron levő feleségét, hogy a hozzá Galsára szállt urakat és asszonyokat illendően elláthassa. Szent-Annán szintén szívesen fogadták a menekülőket, s »az aradmegyei birtokosság bőkezűsége által ottani lakásuk ideje alatt sem pénzben, sem ruházatban, sem élelemben szükséget nem láttak.«¹⁾

Temesvármegyének nov. 4. Új-Aradon tartott részgyűlése már abból az okból halasztotta el a Maros-meder felülvizsgálását, mert a Maros jobbpartján levő tótváradi járásban tényleg uralkodik a parasztlázadás és így fontosabb dolgaik is vannak a velők együtt való munkálkodásra hivatott aradi tisztviselőknek.²⁾

A lázadóknak egy csapatja nov. 6. Zámon át a már szintén forrongó Aradvármegye délkeleti részébe tört. A Rossiapatak eredeténél, Petristől nem messze, Aradmegyében fekvő Obersia falu egyik lakosa, *Fareu* Mihály elbolondította a környékbeli népet, hogy maga a császár parancsolta meg a magyar nemzet kiirtását. Az oda és Petrisbe érkező erdélyi oláhokkal egyetértve, mindenféle büntetéssel, sőt halállal is ijesztgette a népet, ha nem vesz részt a lázadásban. Petrisből viszont *Argyelán* Ruszan és *Athanasie* Alexi hitta át Aradba az erdélyi lázadókat, kik között most mint vezér szerepelt *Sztanyis*, másképp Ribicze Ursz, ugyanaz a rabló, ki Forray alispán elfogatásának egyik legfőbb részese volt.³⁾ Rabolni, gyilkolni n ost ugyanarra a vidékre vezette a zárnai *Lupencs* vagy *Lukács* Juon »kapitány« 32 emberével együtt a csöcseléket, mely jobbadán csak vasvillákkal és nagy botokkal volt fölfegyverkezve. Alexa *Tanahia* iltyói, *Katana* Mikula cserbi lakosok, a zárnai pópa és *Vulpe* Györgye zárnai kisbíró, *Zojka* Mihály, ifjabb *Lukács* Juon, *Zojka* Paszk, és Grozáv zárnaiak, *Buska* Györgye burzaki pópa s harangozója, *Lung* Dragoj társaságában⁴⁾ — először is *Szalbek* György petrisi kastélyát s melléképületeit verték föl és hamvasztották el. A zárnai oláhok *Lung* Dragoj társaságában nov. 6. délre jelentették be érkezésüket Petrisre. *Simon* János theologus, a Salbek-család vendége, valami 20 parasztot idejében fölfegyverzett ugyan, *Lupencs* János azonban, ki 33 év óta szolgálta a Salbekeket, azzal beszélte le őket az ellenállásról, hogy az

¹⁾ *Kozma*, Zárandvármegye leírása. (Kolozsvár, 1848.), 101.

²⁾ *Aradm. jk.* 1784., 633. sz.

³⁾ *Jankovich* kir. biztos jelentése. *Szilágyi*, Hóra-világ. 160. Az ndv. kancz. jelentése 1785. jan. 3. T.J. o., 207.

⁴⁾ *Aradm. jk.* 651. és 1785., 84. sz.

erdélyiek a császár parancsából jönnek. A kastélyban a zámaiak csakugyan a császár nevében kértek bebocsátatást; a rendeletet azonban nem tudták bemutatni s azért a theologus be sem bocsátotta őket. Emberei azonban, abogy megitták pálnikáját, azonnal áttértek az erdélyiekhez, s velők együtt verték föl a kastélyt. Maga a petrisi bíró hirdette ki, hogy a császár parancsából az egész magyar nemességet ki kell irtani, mire a parasztok, nem törődve *Vitkay* Pál tisztartó ellenállásával, felgyújtották az uradalom minden épületét. *Vitkay* mégis mérsékelte dühöket s a még füstölgő romok közt azonnal vizsgálatot tartott, hogy megtudja a főbb kolomposok neveit.¹⁾ Ezek innen másnap Szelistyére és Iltyóra rohantak, melynek földesszonya, özv. *Lengyel* Józsefné, csak egy szál ingben futhatott el. Itt és Tokban levő javait fölperzselték.²⁾

Soborsinba *Ribicza* Ursz és *Lupencs* Juon vezetése alatt nov. 7. d. u. 3 órakor törtek be a lázadók, kiknek vezérei utczahosszat kiáltották, hogy a császár rendelete szerint csak az oláhokat és németeket hagyják életben, s hogy az útban levő parasztok mindenkinek házáat felgyújtják, ki nem csatlakozik hozzájuk. *Braniczán* György községi bíró vezette a csapatot a kastély alá, s a kapun botjával kopogtatván, a császár nevében bebocsátást kért. A tisztartó felhívására a kastélyban egybegyűlt parasztok nem mertek ellenállni, mire a csőcselék berontott, szétszórta a szép könyvtárt s az iratokat, felosztották egymás közt az ezüstnemüket, a vadaskertből szabadon bocsátották, vagy lelőtték az állatokat, szétrombolták a virágházat, felgyújtották a kastélyt és — a vendégfogadó kivételével — az uradalom minden épületét, úgy, hogy összesen 30,000 frtra becsült kárt okoztak Porraynak.³⁾ Lángba borították a plébános lakását is és *Argyelán* »kapitány« még meg is verte a nála oltalmat kereső papot, az anyakönyveket, számadásokat s egyéb iratokat pedig megsemmisítette. A róm. kath. templomra nem vetettek ugyan üszköt, de annál jobban

¹⁾ T.J. o. 1784., 657. sz. *Densusianu*, 225 — 6.

²⁾ *Mirin* Mihály soborsini jobbágy, kit Forray tisztartója hírhozni küldött Tokba, maga is a lázadókhöz csatlakozott. (*Densusianu*, 226 — 7.)

³⁾ *Hazánk*, III. 152. és *Densusianu*, 227. »Én valóban már semmitől sem féllhetek — írja Porray a bihari alispánnak, — mert mindennem elveszttem, mit ifjú korom óta munkával és igaz úton szereztem. Csupán életem és földem maradt meg; de életem sem maradt volna meg, ha az utóbbi két hónapban, mióta a haramiák kezeiből kiszabadultam. Isten különös kegyelméből nem tartózkodom a soborsini úttól. Mert a bonyolódott körülmények közt senki sem lehetett ott családom tagjai közül és én kérem is az Istent, mentse meg minden tisztelt ismerősömet hasonló szerencsétlenségtől s az oláhok dühétől.« (*Densusianu*, 227 — 8.).

megszentségtelenítették. A petrisi *Athanasie* »kapitány« az oltári szentséget darabokra törte s összetaposta; *Aranyos* Avrám magára kapta a misemondó ruhát, kehelylyel a kezében ordítóva tánczolt végig az utczákon s e közben maga is ivott, másokat is megkínált a kehelyből: megszenségtelenítették az ostyát, összetörték az oltárokat, keresztelő-kutat, padokat, orgonát, toronyórát stb. Harmadnap nov. 8-án maga a falu bírása, Braniczán gyűjtotta fel azokat a házakat, pl. a *Foltin* Ádám járási seborvosét, melyeket a lázadók az előtte való napon megkíméltek.¹⁾ Elmondhatni Oviddal — jegyezte meg az új anyakönyv bevezetésében²⁾ *Wagner* Szaniszló soborsini plébános és minorita-szerzetes:

» Hogyha utalni szabad nagy példákról kicsinyekre:
Ez volt Trójának képe bevételekor !«

A lázadók aradi kapitányai; kik a nemesektől elrablott ezüst kereszteteket melleikre varratták, most már ezek voltak: Zámból *Lukács* Juon, Petrisből *Lwpencs* Juon, Iltyóból *Manu* Juon, Szerbből *Ribicza* Ursz, a zarándi Szelistyéből *Micula* Tamás, Soborsinból *Braniczán* György, *Lapedatu* Juon, *Grozavu* Tripa, *Tamási* Juon s Konopról *Szelmazsán* Zsuk. A káplárok közt Halalistról Vancu Juont s Petrisről Tanase Alexét említik. Ezek a vezetők rendszert csináltak belőle, hogy egyik falut a másik falu lakosaival gyűjtették fel s mindenütt magukkal czipelték a falusi bírakat is, hogy jobban bízzék bennök a nép. Maguk előtt postásipót fúvatva kiabáltak, hogy Hóra nagy serege nyomban követi őket s hogy az aradi püspök is utasította már papjait Hóra tisztességesen való fogadására; mert Hóra lesz az, ki elpusztítja a magyar fajt s elhamvasztja a nemesek telkeit. Kósza hír szerint a császár parancsából Aradon már csakugyan kivégeztek néhány nemes urat, másokat pedig Temesvárra hurczoltak fogságba.³⁾

November 9-én kirabolták a várnai (vinyesti) kápolnát s azután Tótvárad, Gyulicza, Halalis, Gavosdia, Kaprucza, Berzova, Milova, Konop és Odvos községekben kivált a nemesek házaikat dúlták és égették föl. A Berzovával szemben, de már a Maros jobb partján levő Korugesúcs a csöcseléknek ott táborozó egyik vezérérről vette volna nevét.⁴⁾ November 9-én egy 200 főből álló csapat már -Sólymosig nyomult s Radnát

¹⁾ *Aradm. jk.* 700. és 1785., 68. sz.

²⁾ *Protocollum parochiae Soborsinensis*, 1. lap. (Ovidiust eredetiben idézi). *Szilágyi*, 207. (az udv. kancellária 1785. jan. 3. jelentéséből.)

³⁾ *Teleki*, 41. *Densusianu*, 228.

⁴⁾ Néphagyomány.

akarta lángba borítani, hol a barátoknál gazdag zsákmányra számíthatott¹.) Erre a hírre Radnán s Lippán félrevérték a harangokat, mire a lakosság menekülni kezdett.²) Azonban az aradi várból báró *Schirnding* és *Werner* lovas kapitányok vezetése alatt azonnal némi katonaság ment Paulisra, hogy a már majdnem ezer oláhból álló paraszthad féktelenségeit meggátolja. Maguk az aradi polgárok is- fegyvert fogtak, hogy városukat és annak határát megvédjék,³) a mire a minoriták templomának tornyából minden negyedórán trombitaszóval figyelmeztették őket. Éjjel az egész Aradot kivilágították.⁴) S épen eznapi tudatta a megyei urakkal *Haan*, a Pécskán állomásozó Wiirttemberg-dragonyosok (a mostani 11. sz. dragonyos-ezred) ezredese, hogy a törzsszel és a századokkal legközelebb itt hagyja a megyét, s az e miatt aggódó megyei uraknak sajnálattal kellett kijelentenie, hogy a kívánt 50 katonát sem hagyhatja itten.⁵)

A fegyveres aradi polgárok tehát maguk gondoskodtak városukról; 10-én nagyobb csapattal mentek a rablók elé s éjjel-nappal felváltva őrködtek a város nyugalma fölött.⁶)

Néhány földesúr pedig velők, cselédeikkel s némi katonasággal Sólomosnál egyenesen meg is támadta a lázadókat; többet megölt közülök, tízet pedig elfogván, Aradra vitt a megyei börtönbe.⁷) A nekibátorodott nemesség s a vármegye férfias föllépésének lehet tulajdonítani, hogy ezen a vonalon nem

¹) *Szentkláray*, Száz év Délmagyarország történetéből, I. 460.

²) Sajnos, hogy a »Protocollum conventus Radnensis Sanctae Mariae Gratiarum« ez. 1738. kezdett kéziratból az épen 1784-re vonatkozó 146—153. lap ki van vágva, s így részletek nem maradtak fenn. Eltévedt Porray alispánnak a lázadásról azonnal beküldött jelentése is, melyet nov. 12. külön stafétával sürgetett meg a HTT., holott a megyegyűlés szerint (629. sz.) az a maga idejében fölment.

³) *P. Nagy*, Arad, III. 60.

⁴) *Lakatos*, Arad tört., I. 78.

⁵) *Aradmegye jk.* 627—8.

⁶) Arad város nov. 15. megbízta Popovics Miklóst, ügyeltessen a piacon levő boltokra, a polgárokból éjjeli őrzásokat alakítson, sőt külön őrket is fogadjon, hogy az oláhok megrohanása és gyűjtogatásai ellen a város biztosítva legyen. Tizenkét arany jutalmat tűztek ki annak a részére, ki . először tesz jelentést, hogy a város határában oláh lázadót vett észre. Kiküldték *Milics* Ferencz, *Szecsánszky* Arzén, *Grabacher* György és *Visnyay* György tanácsosokat, hogy a bel- és a külvárosokban, sőt a szállásokon, a Gájban és Ségában is 1 — 1 negyedmestert nevezzenek ki minden útoza számára, s e válságos időkben a közrendre ügyeljenek. *Osztermayer* városi kamarást utasították, hogy a város szénakészletét éjjel-nappal 2 emberrel őriztesse. A zavargók azonban nappal is belopózhattván, szemmel-tartásukra 9 őrt fogadtak fel (*Aradváros lt.*)

⁷) *Teleki*, 42.

terjedt tovább a veszedelem; de talán annak is, hogy maga az aradi oláh nép csak kelletlenül, s hol félelemből, hol együgyűségből csatlakozott az erdélyi izgatókhoz és szinte örült, mikor türgyvet talált a visszavonulásra.

Aradot különben nemcsak Radna. hanem Világos felől is veszedelem fenyegette. *Bécs* Petru ugyanis, ki aug. 19. katonaszökevény létére is megkapta s el is fogadta a kegyelmet, rablóvezérből most egyszerre népvezérré csapott fel. Már szeptemberben újra garázdálkodott, úgy, hogy a vármegye még akkor elrendelte üldöztetését.¹⁾ Pópák, falusi bírák és esküdtek voltak bűntársai. A pópák a szószékről izgatták a népet,²⁾ *Bosiu* Athanáz borossebesi esperes pedig azzal kecsegtette a Boros-Sebesben és *Popovics* Miklós a Boros-Jenőben lakó ev. református magyarokat, hogy *ha áttérnek a g.-hel. hitre*, megvédelmezi őket a lázadók dühe ellen.³⁾ Hasonlót ígért az ágyai pópa az odavaló reformátusoknak. Az egész jenéi járásban félbe kellett szakítani a népösszeírást, mert az oláh bírák megtagadták az engedelmességet. »Minek oda katonatiszt? — mondta a buttyini bíró. — Megtette már azt a mi pópánk.⁴⁾« A g.-kel. papoknak mindenesetre főrészök volt a nép fölingerlésében; a pópák más része azonban, *Petrovics* Péter aradi g.-kel. püspök példáján felbuzdulva, dicséretesen fáradozott a nép fölvilágosításán s oly időkben, mikor a megyei tiszteknek semmi hatásuk sem volt a népre, készségesen kihirdették a kormány rendeleteit, Isten és a »császár« ellen való vétéknek tüntették föl a lázadást s ellensúlyozni törekedtek Hóra működését. Maga *Petrovics* püspök pl. Halmágy vidékén csillapította szónoklataival az elámított tömeget.⁵⁾

November 8-án mindamelllett a Körös vidék lázadói felgyújtották Galsát, hová egy nappal' azelőtt Erdélyből több család menekült; Pankotán pedig a jegyző házára rohantak. A báró *Petrás* alezredes vezetése alatt váratlanul ott termett lovasság azonban gyorsan szétverte őket s azután utánuk nyomulván, elfogta a borossebesi protopopát az ágyai, egy buttyinvidéki s utóbb a galsai, ternovai és szlatinai pópával együtt.⁶⁾ Magát Világos várát az aradi várból hozott ágyúkkal

¹⁾ *Aradm. jk.* 426. és 482. sz.

²⁾ Gr. *Prückler* De-Vins-ezredbeli őrnagy jelentése. *Szilágyi*, 208.

³⁾ *Densusianu*, 228.

⁴⁾ *Szilágyi*, 84.

⁵⁾ *Jankovich* kir. biztos jelentése az udv. kancelláriához, nov. 19. és *Aradm. jk.* 1785., 34., 47. és 57. sz.

⁶⁾ *Densusianu*, 279—280

ekkor lövette össze *Bohus* János, a földesúr, hogy a lázadók tanyát ne üthessenek ottan.¹⁾

A katonaság megjelenésére a Maros vidék is megtisztult a lázadoktól. November 14-én a Radna és Petris közt való falvakból egész csapatot hajtottak be Aradra a vármegye börtöneibe,²⁾ melyek csakhamar megtelvén, a vármegye már nov. 17. kénytelen volt megkérni *Günther* ezredes aradi várpapancsnokot, hogy megyei hajdúk őrizetére néhány börtönt engedjen át a várban.³⁾ Nem csukták be, de megidéztek azokat a pópákat is, kiknél megtalálták Forray elrablott ezüstműit.⁴⁾

November 12-én a vármegye a helytartótanács egy⁵⁾ rendeletével szemben kijelentette,⁶⁾ hogy ezt »Erdély jelen lázongó körülményei közt« ilyen »nyákas néppel szemben« maga a hatóság nem teljesítheti. A tűz tovább terjedésének megakadályozása végett azt tartaná helyesnek, ha katonaságot küldenének a határok megszállására. Nov. 17. arra kérték *Jankovich* kir. biztost és *Koppenzoller* tábornokot, hogy legalább addig ne vigyék el a katonaságot, míg másik ezredet nem hoznak helyébe, mert az a jobbgység mostani lázongó helyzetében veszedelemmel járhatna. *Koppenzoller*hez utasította őt a helytartótanács is, kinek rendeleteit most külön futár hozta.⁷⁾ A tábornok meg is tett annyit, hogy Karánsebesről a Württemberg-huszárokat a lázadók ellen küldte s hogy az aradi lázadóknak a Maroson való átszökése megakadályozására 2—2 századot rendelt Lippára, Facetra és Bulcsra, a helytartótanács pedig azt javasolta, hogy a temesvári fegyvertárból a lippaiakat és hidegkútiakat a várható támadások visszaverésére puskákkal lássák el.⁸⁾

Az erdélyi kormány nov. 11. és 16. külön is értesítette a vármegyét az oláh lázadásról.⁹⁾ A rendek »lelkök mély felháborodásával hallották a nemesség kiirtására irányzott törekvéseket« s megígérték, hogy a katonasággal egyetértve, mindent megtesznek a határok őrizetére s az elrabolt drágaságok visszaszerzésére; de hasonlót kértek a guberniumtól is, ha az oláhok a tőlük elrablott tárgyakat vinnék Erdélybe.¹⁰⁾ Nov. 18.

¹⁾ *Fábián* I. 77—8. és *Densusianu*, 228.

²⁾ *Lakatos*. I. 78.

³⁾ *Aradm. jk.* 636.

⁴⁾ *Szilágyi*, 84. l.

⁵⁾ 24807. sz.

⁶⁾ *Jk.* 610.

⁷⁾ *U. o.* 628 — 9.

⁸⁾ *Szentkláray*, Száz év, I. 460. *Szilágyi*, 205.

⁹⁾ Nov. 11-én 10500. és nov. 16-án 10733. sz. a.

¹⁰⁾ *Jk.* 646.

már azt izenhetette az erdélyi kormány, hogy mindent megtett a lázadók leverésére.¹⁾

Stojanovics őrnagy 320 emberrel viszont a Fejér-Körös völgyén akart Zarándmegyébe hatolni. Arra a hírre azonban, hogy Krizsánnak e tájon 9000 embere van együtt, Brádról nov. 29. Halmágyra vonult, hogy ott a De-Vins-ezred csapataihoz csatlakozzék: azonban csak a tavasz óta ott állomásozó. de a lázadást tétlenül néző *Gsepy* László kapitány századát találta ebben a községben. *Simén* hadnagy Halmágyról nov. 30. azonnal értesítette Balia Sámuel hunyadmegyei jegyzőt, hogy ennyi katonaság elégtelen a lázadók ellen s több ágyú és több katonaság küldésének szorgalmazását kérte. A katonaságnak annál jobban kellett vigyáznia, mivel december elsejére épen Halmágyot tüzték ki gyülekezőhelyül a fölkelők s pl. a maros-illyeiket halállal fenyegették, ha ott e napra meg nem jelenének.²⁾ Zarándmegye »hegyeinek s erdőinek rejtekeiben* Hóra állítólag már Dacia királyának mondotta magát. A temesi részekből, Arad- és Biharmegyéből most vonták össze ellene a katonaságot.

Kray alezredes Aradra küldte *Vajda* és *Jeney* hadnagyok csapatait, hogy szükség esetén ők is segítsék a rablók és lázadók üldözőit. Arra a hírre, hogy minden rablóvezér fejére 300 aranyat tűzött ki, két oláh paraszt december 25. Aradon szintén följánlotta szolgálatait s egymás közt meg-egyezhvén, azonnal a hegyek közé mentek.³⁾ Decz. 26-án a katonaság egy része is Halmágyra érkezvén, azzal együtt keresték a főbb lázadókat. *Kray* alezredes másnap már csakugyan elfogatta Hórát és Kloskát s ezzel a lázadásnak véget vetett, a nélkül, hogy ezzel együtt a rablásokat is megakadályozhatta volna.

Aradvármegye nemessége részéről a nép lecsöndesítésében különösen kitűntek *Edelspacher* Zsigmond táblabíró, *Forray* Ignác megyei jegyző, *Hendrey* András esküdt és *VitJay* Pál petrisi tisztartó, kik — Aradmegye elismerése szerint —⁴⁾ »nem törődve életök világos veszedelmével, a fölkelő lázadó parasztokat minden erővel, móddal bátran visszatartották, míg a nagyobb erőnek engedniök kellett és a gyűjtogatások alkalmával, mikor még füstölögtek felettök a romok, megvizsgálták az egész, szomorúan vad esetet.« A két Forraynak, *Edelspacher-*

¹⁾ *Lakatos*, I. 78.

²⁾ *Szilágyi, ni., Teleki*, 20—21. és 143. *Densusianu*, 381—2.

³⁾ *Densusianu*, 416.

⁴⁾ *Jk.* 657. sz.'

nek és Hendreynek utóbb csakugyan elismerését fejezte ki az uralkodó.¹⁾

A Magyarországba, nevezetesen Aradvármegyébe is átcsapott lázadás ügyének megvizsgálásával II. József nov. 19. gróf *Jankovich* Antalt és *Papilla* Pál báró tábornokot bízta meg. *Jankovich* kir. biztos Temesvárról már nov. 24. eltiltotta a vármegyét a lázadók fölött rögtönösen való bíraskodástól, mire másnap a vármegye kijelentette, hogy a helytartótanáctól nyert fölhatalmazásnál fogva ehhez joga van s kérte, a lázadás veszélyes körülményei közt ne is gátolja annak gyakorlásában s a közbátorság helyreállításában.²⁾ Aradvármegye rögtönítelő bírósága csakugyan még aznap részint pallosra, részint pedig kötélre, vagy kerékbetörésre ítelt 42 lázadót, másokat pedig botozásra és virgácsolásra kárhoztattott;³⁾ s *Forray* Ignácznak gondja volt rá, hogy legalább a botozást azonnal végrehajtsák.⁴⁾

Jankovich azonban már 26-án keményebben ismételte rendeletét s meghagyta, hogy »a tótváradai járás lángaborítása miatt gyanúsított gonosztevők« üldözését abbahagyja a vármegye, s hogy nagyobb bizonyítékok szerzése végett a királyi biztosság elé terjeszse az ügyet, mert a lázadásban az a biztosság hoz ítéletet, mely egyúttal kihallgatta a vádlottakat. A vármegye azonban most sem hajolt meg; nov. 30-án fölírt a helytartótanácsához, hogy megtudja, kinek van hát joga intézkedni a lázadók ügyében. Figyelmeztette a kormányt, hogy a lázadás tulajdonképen még most sincs elnyomva. A nemesek házaiból elrablott vasakból lándsákat kovácsolnak, vagy kovácsoltatnak az oláhok, hogy a nemeseket s egyáltalán a magyarokat tovább gyilkolhassák. A tűz tehát nem aludt ki,

¹⁾ *HTT.* 1784. decz. 13., 28428. sz.

²⁾ *Jk.* 640. sz.

³⁾ Az elítéltek ezek: *Lupencs* Juon, *Argyelán* Buszán, *Ribicza* Ursz, *Tanase* Alexe, *Aranyos* Avram, *Krizsán* Jója petrisi cigány, *Manu* János iltói bíró, *Pópa* Györgye, *Pakurán* Krácsun, *Budisán* Tamás, *Sándru* Tógyer, *Janku* Jován temesesti bíró, *Csirtvyü* Györgye és Juon, *Blázsú* Simon, *Branicz'tán* Györgye soborsini bíró, *Lapedát* Juon, *Grozavu* Tripu és *Tamási* János soborsini esküdt. *Yancu* Juon halalisi bíró, *Miru* Mihály, *Oches* Györgye, *Stoján* Jóvá; azonkívül *Deszpot* Györgye, batuczai, *Halalisán* Jován gyuliczai, *Medre* Anton bájai, *Ususán* Tamás kapruczai, *Muntyán* Stanizs berzovai, *Szelmazsán* Jánku konopi és *Szpatán* Pásk otvosi bíró; *Vancu* Angel, *Knéz* Petrn, Ru.su Angél, *Kapruczán* Krácsun *Abruán* Gavriła, *Dobostyán* Gruja, *Krizsán* Tógyer, *Berarin* Györgye és *Stelmazsán* Zsuk, *Mikula* Tamás és Márk, s *Hotaris* Györgye. (Részletesen *Densustianu*, 324—8. 1.)

⁴⁾ *Dreše* Ádám levele *Jankovich*hoz. U. o., 329.

sőt attól kell tartani, hogy még nagyobb lángra lobban s a lázadóktól valóban nem lehet beszédni az adót.¹⁾

Mivel azonban nov. 30. a helytartótanács csakugyan felhívta a megyét, hogy a zavargó oláhok ügyében a kir. biztos ítéleteihez alkalmazkodják, decz. 20. a. gyűlés küldöttség útján üdvözölte a Papilla tábornokkal Aradra érkezett Jankovicht s előadta, mit tett idáig a lázadás lecsillapítására. Mikor pedig Jankovich a még börtönben ülő lázadók ügyében folytatott vizsgálatok iratait ismét követelte, a vármegye megbízásából azokat csakugyan átvitte hozzá *Forray* Ignác jegyző és *Lengyel* ügyész.²⁾ »Bosszúállásra való indulatjok megaludt, hogy ők is rebelliseknek ő felsége előtt ne láttassanak.»³⁾ Másrészt azonban »mivel ez a tűz nemhogy csillapodnék, hanem — mint mondják — az elvetemült parasztok dühe miatt még inkább elfajul, úgy, hogy már egész Erdély fegyvert ragad«, nekik, mint szomszédoknak, főképen résen kell állniok; kéri tehát a királyt, ily veszélyes körülmények közt rendeljen ide elegendő katonaságot, mely a lázadó népet ne csak fegyvereinek mutogatásával ijesztgesse, hanem minden erővel ki -is irtsa az elégedetleneket. Engedje meg továbbá, hogy a már elfogottakon végrehajthassa ítéletét a vármegye; s tegyen meg mindent, hogy ezt a minden oldalon oláhoktól környezett vidéket biztosítsa és pedig ne csak a nemességért, melynek a száma e tájon úgyis csekély⁴⁾, hanem a hazatöbbi fiának javára is.⁵⁾ A segélyígérő szomszédos vármegyéket pedig fölkérték, hogy az oláhok betörésének esetére minden pillanatban készen álljanak oltalmukra.⁶⁾

Egyelőre némi megnyugtatósul szolgálhatott, hogy *Koppenzoller* tábornok útnak indította a katonaságot Erdély határainak s a Károlyi-czred egy századát Aradnak őrzésére s hogy *Oünther* ezredes, aradi várparancsnok, »a jelen körülmények közt« készségesen ígért minden segítséget, sőt szükség esetében a várba való szabad belépést is megengedte.⁷⁾

Jankovich Aradra érkezve, azonnal meghagyta, hogy a megye ne a hajdúkkal kergesse vissza lakásaikba a zavargókat, hanem egy tisztviselő, egy katona és egy pap által, szép mód-

1) *Aradm. jk.* 1784., 651.

2) *Jk.* 652. és 661. sz.

3) *Kis András és Domokos Ferencz levele. Hazánk*, III. 152.

4) 1785. évi összeírás szerint 223.

5) *Jk.* 657.

6) *U. o.* 659., 676. V. ö. *Békésm. tört. évk.* XI. 107. *Szentkláray*, Száz év, I. 459—460.

7) *Jk.* 663. és 682. sz.

jávai biztassa hazatérésre. A vármegye e végből *Stanislovits* Pál szolgabírókat küldte ki, a ki mellé bizottsági tagokú *B. Stetten* württemberg-ezredbeli főhadnagyot és *Gersics* Péter aradi protópát nevezte ki Jankovich. A bizottság december 8. már betérjlesztette jelentését, mely szerint a tótváradai járás lázadó parasztsága bünbánatát nyilvánította s kijelentette, hogy visszaad minden rablott holmit; a mi. kárt tettek, azt kezök munkájával hozzák helyre, az adót ezentúl" pontosan megfizetik s engedelmesek lesznek. Ezt a jóindulatot, mely egyszerre megnyilatkozott a szegény népben, mihelyt megszabadult az ámitóktól, azzal jutalmazta II. József, hogy a kár megtérítésére nézve tett ajánlatukat mellőzte. Úgy sincs vagyonuk, s testi büntetéssel már eléggé lakoltak; robottal pedig nem tehetik jóvá a hibát, mert így is annyit robotolnak, hogy el sem végezhetik a maguk munkáját s így nem kereshetnek annyit, hogy adójukat megfizessék.¹⁾

A rablások s más zavargások meggátlása ügyében decz. 20. tanácskoztak a rendek. Helyeselték, hogy a szétszórta házakat s apróbb falvakat közigazgatás tekintetében egyesítsék. mint ezt Kiszindia szabályozásánál már maguk is régebben sürgették. Ha azonban a kir. kamara nem járul hozzá, ily veszélyes körülmények közt még kezöket sem mozdíthatják. Hozzátették, hogy »jövöben korlátozni öhajtván az oláh nép vadságát, legjobbnak tartanak, ha a marosi járásból néhány falu oláhjait máshová vinnék, s helyökbe műveltebb népet telepítenének íe.« A pópák fegyelmi szabályzatának kidolgozására viszont az aradi g.-kel. püspököt szólították fel.²⁾ Együttal lelkesen pártolták azt a már korábban fölvetett, eszmét, hogy az oláhok számára mentül több háromosztályú ú. n. *nemzeti iskolát* állítsanak a megyében.³⁾

Decz. 16. értesítette a helytartótanács a rendeket,⁴⁾ hogy a megyében kitört zavargások megvizsgálására kiküldött kir. biztost az uralkodó visszahívatta s a vizsgálat folytatását a vármegyére bízta. Azokat, kik csak gyöngeségből követték a vezetőket, dorgálja meg s küldjék haza; a főbkekről pedig a vizsgálati iratokat kimerítő jelentés kíséretében terjeszszék az uralkodó elé, a már hozott ítéletekkel együtt. A rendek decz. 20-án a nyomozások megtétele s a főbb kolomposok összefogdosása végett *Stanislovits* szolgabírókat és *Hendrey* András

¹⁾ *Jk.* 663. *Densusianu*, 330 — 2.

²⁾ *Jk.* 664.

³⁾ *U. o.* 576., 675., 678. sz.

⁴⁾ 28140. és 28731. sz.

esküdtet küldték ki s megbízták őket a földesurak kárainak összeírásával, a szolgabírákat pedig a parasztnaknál levő fegyverek, puskapor, salétrom, és ón lefoglalásával.¹⁾ Mivel pedig »ezen veszélyes és zavaros körülmények között nemcsak javai, de élete tekintetében sem lehet biztos egy magyar sem, főképen ki az oláhok közt lakik«, elhatározták, hogy a rablók üldözésére rendelt 24 pandúrt továbbra is megtartják, fizetősöket megjavítják, s egyenruhát készíttetnek nekik.²⁾

Annyival inkább kellett ezt tenniök, mert még 1785. elején is olyas hírek érkeztek, hogy »a zavargás nemhogy megszűnt volna Erdélyben, hanem még nő is napról-napra;« úgy vélték, hogy a lázadók »csak félelemből s nem őszintén hallgattak el s így még rosszabb is következhetik.«³⁾ Hogy ezt meggátolják, szigoribban akarták ellenőrizni a pópákat, kikről nemcsak az tűnt ki, hogy a zavargások vezetői, támogatói és gyámolítói voltak, hanem az is, hogy magában a rablásban és gyűjtogatásban is résztvettek. A rendek, belátták ugyan, hogy a pópák bűnügye nyilvános megtorlást követel; mivel azonban újabban a római katolikusokkal egyforma szabadságot nyertek, már decz. 20-án megkérdezték a helytartótanáctól, gonoszságaiért hogyan lakoltassák meg őket s egyáltalán hogyan járjanak el velők szemben.⁴⁾ A befogott borossebesi, ágyai, buttyini, galsai és ternovai pópákat — az aradi g.-kel. püspöknek a helytartóságnál tett panaszára — csak azö h föltétel alatt akarták szabadon bocsátni, ha jót áll értök a püspök, ki a szlatinai pópát maga is a megye börtönében hagyta, mivel nem tudta hova csukatni. A vármegye már ján. 24. felküldte a pópák ügyében fölvett öt' rendbeli tanúvallatás jegyzőkönyvét.⁶⁾ A zárni pópát, Nopcsa Elek hunyadmegyei alispán megkeresésére, szigorú feddés után • elbocsátották ugyan, a burzakit azonban, hunyadmegyei társaival együtt Zámra, Nopcsához tolonczolták el.⁶⁾

1785. január 9. hírért vették ugyan az aradiak, hogy Hórárt és Kloskát decz. 27. maguk az oláhok fogták el és adták át Kray alezredesnek; másrészt azonban újra aggasztó tudósításokat hallottak az oláh rablók garázdálkodásairól. Mivel Bécs Petru néhány, szintén megkegyelmezett rablóval együtt ismét az erdőkbe vonult s a buttyini járásban gyűjto-

¹⁾ Jk. 683. és 685. sz.

²⁾ U. o. 696.

³⁾ U. o. 1785.. 19. és 37. sz.

⁴⁾ Jk. 693. sz.

⁵⁾ U. o. 1785., 34, 47., 75. és 80. sz.

⁶⁾ U. o. 84. sz.

gatasokat, tolvajlásokat és gyilkosságokat követett el, január 24. elrendelte üldöztetését Aradvármegye s Biharvármegyét is csatlakozásra kérte, a főhadparancsnokságot pedig a helytartótanács útján katonai erő kiküldése iránt kereste meg.¹⁾ Hogy pedig valamiképp ne ismételhessené múltkori tréfáját a rablóvezér, — a helytartótanács már január 31. megengedte, hogy *Forray* alispán nagyobb biztossága végett a De-Vins-ezredből 2 fő és 2 altiszt vezetése alatt állandóan 12 katona tartózkodjék Soborsinban.²⁾ Bécs Petruval együtt üldözte a vármegye az egyesült Hunyad és Zaránd megyék dévai közgyűlésén a lázadó vezérek közé számított *Bornemisza* Salamont, *Bornemisza* Sámson és *Gábrián* Jánost is, kiket Ribiczey Sándor szolgabíró nemrég elég könnyelműen szabadon bocsátott.³⁾

Az üldözés *Nagy* József aradmegyei várnagy vezetése alatt indult meg s teljes 24 napba került, míg a hirhedt rablóvezér kézre kerülhetett. A diécsi éjjeli őr, *Taszary*, jegyző, *Damian* Petru özvegye s gyermekei, *Lázár* Avram plopi, *Dán* Petru déznai, s egy Tógyer nevű radnai lakos, valamint a szuszányi kisbíró vezették nyomra az aradi és bihari pandúrokat. Ezeket a, parasztokat ezért fejenként 1 arannyal jutalmazta a vármegye.⁴⁾ Mire febr. 21. a helytartótanács azt az utasítást küldte a megyéhez, hogy Bécs Petru üldözése iránt *Koppenzoller* tábornokkal s a temesi közigazgatással érintkezzék,⁵⁾ a nehézkesnek mondott vármegye már összefogdostatta a rablókat. Két lázadónak, fejét karóra szúrva hozták a pandúrok Aradra s azután a vesztőhelyen tették közszemlére, — azonkívül még 24 rablót kísértek be Aradra, kik közül 4 a börtönből pusztult el.

A rendeket bosszantotta a királynak január 11. kelt rendelete, melylyel a Marosvidék pusztítóit, kiket ők halálra ítélték, kegyelmében részesítette s *Lupencs* Jánost csupán 3. *Bibicza* Tjrszot, *Athanasiet*, *Aranyost* és *Braniczánt* pedig csupán 1—1 évi börtönre, vagy 60 botütésre kárhoztatta s még azt is meghagyta, hogy kártérítés helyett csupán a náluk még talán meglevő rablott holmit vehessék vissza.⁶⁾ Hogy hasonló lágyságot ne tanúsíthasson a király s álhumanizmussával föl ne bátorítsa az oláhokat, ebben az esetben azonnal végrehajtották a statárium ítéletét.

¹⁾ *Jk.* 57. és 62. sz.

²⁾ *HTT.* 2411., 2479., 8025. SZ.

³⁾ *Jk.* 119.

⁴⁾ *U. o.* 136. sz.

⁵⁾ *HTT.* 4680. sz.

⁶⁾ *Teleki*, 92. és 157. (jan. 10.) *Szilágyi* 160., 207—8.

Febr. 28-án Aradon három lázadót végeztek ki, márcz. 7-én pedig Bécs Petrut is lefejezték.¹⁾ E miatt a De-Vins-ezred panaszt tett, mivel ő még nem bocsátotta el a maga kötelékéből Bécs Petrut s így kivégeztetésével sérelem esett az ezred jogán.²⁾ A megye május 2. kijelentette, hogy mivel a panaszos Bécs Petrut mint katonaszökevényt el nem fogatta, sőt nem is üldöztette, őt a politikai hatóság mint közönséges rablót kerítette kézre s úgy is végeztetvén ki, ebben a katonaság nem láthat sérelmet.³⁾ Ellenben sérelmesnek tartja magára nézve, hogy a Radnán szállásoló *Kampfengel* Károlyi-ezredbeli kapitány a Maros vidékén faluról falura jár s gyűjti a hatóság és a földesurak ellen emelt panaszokat, s a lázadás után alig lecsöndesített parasztnépet, mely csak most tért vissza a köteles engedelmességre, ismét engedetlenségre izgatja.⁴⁾ Az. uralkodó azonban csakhamar megkegyelmezett azoknak a pópáknak is, kik a lázadásban tettel és tanácscsal résztvettek és csupán azt rendelte el, hogy az aradi püspök szigorúan megdorgálja őket.⁵⁾ — Ennek a túlságosan enyhe eljárásnak lehetett azután tulajdonítani, hogy a nép sok helyütt nemcsak megtagadta a fegyverek beadását, hanem pl. Berzován magának a község bírójának vezetése alatt foglalta vissza azokat.⁶⁾ April elején a zarándmegyei nemesség már ismét fegyverkezett az oláhság ellen s ápril 14. az aradi alispán arról értesítette *Zichy* Károly országbírót, hogy az aradi és bihari oláhok Papfalván éjjelenként titkos gyűléseket tartanak a templomban s hogy ott forradalomra lázító leveleket olvasgatnak.⁷⁾ Idejárt, hogy június 11-én az aradi fegyveres polgároknak 108 katonával ismét a mikalakai erdőségben garázdálkodó rablók ellen kellett indulnia,⁸⁾ hogy augusztus elején a tótváradai járásban már újabb lázadás kitöréséről beszéltek s hogy, ebben bízva, a márosmenti nép több helyütt csakugyan megtagadta jobbágyi kötelességeinek teljesítését.⁹⁾

Ez azonban csak vakhír volt. Május 2-án a vármegye már levéltárba helyezte a Jankovich kii-, biztossága idejében

¹⁾ *Lakatos*, I. 78.

²⁾ *HTT.* ápr. 6., 3985. sz.

³⁾ *Jk.* 253. sz.

⁴⁾ *Jk.* 261. sz.

⁵⁾ *ETT.* ápr. 25., 11319. sz.

⁶⁾ *Jk.* 336., 397., 403., 485., 532., 559. sz.

⁷⁾ *Densusianu*, 513. Az országbírónak ez ügyben a bihari alispánhoz írt érdekes válasza u. o.

⁸⁾ *Lakatos*, I. 79.

⁹⁾ *Orszáthy* János és *Forray* András tudósítása Soborsinból. aug. 2. — *Jk.*, 522. sz.

tartott, bizottsági ülések jegyzőkönyveit s iratait¹⁾ s levéltárba került nemsokára a lázadók ügyében kiküldött bíróság eljárását felülvizsgáló bizottság elnökévé június 22. kinevezett gr. *Teleki Sámuel* jelentése is.²⁾

Néhányan »a kegyetlen parasztok lázadásától megijedve«, elhagyták ugyan a tótváradi járást s az alföldre költöztek,³⁾ Erdélyből azonban több nemes család viszont Aradon telepedett le s erősítette abban a magyar elemet. A Hóra-lázadásnak magyarországi epizódja, mely közönséges rablókalanddal kezdődött, teljesen véget ért, s a később itt-ott mutatkozó elégtelenséget senki sem. hozta többé kapcsolatba azzal. A vármegye figyelmét az oláh kérdésről csakhamar teljesen eltérítette az a rendszerváltoztatás, melyet a közigazgatásban II. József rendelt el.

¹⁾ *U o.* 282. sz.

²⁾ *Lakatos*, I. 79.

³⁾ *HTT.* máj. 2., 12446. és *Aradm. jk.* 314. sz.

